

¹Institut za reumatologiju - Beograd

²Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

³Department of clinical Epidemiology and Evaluation - University Hospital, Nancy, France

PRIPREMA UPITNIKA ZA MULTICENTRIČNU STUDIJU PREVALENCIJE REUMATOIDNOG ARTRITISA I SPONDILOARTROPATIJA U ZEMLJAMA EVROPE; TRANSKULTURNA ADAPTACIJA SRPSKE VERZIJE UPITNIKA

MIRJANA ZLATKOVIĆ-ŠVENDA¹, ROKSANDA STOJANOVIĆ¹, MILOŠ MILENKOVIĆ², FRANCIS GUILLEMIN³

KRATAK SADRŽAJ: I pored više urađenih studija još uvek, u većini zemalja Evrope, nema dovoljno podataka o prevalenciji reumatoidnog artritisa (RA) i spondiloartropatija (SPA), a postojeći podaci nisu uporedivi zbog različitih metoda i različitih klasifikacionih kriterijuma koji su korišćeni u tim istraživanjima. Epidemiološka sekcija Francuskog reumatološkog udruženja je 2001. godine pripremila jedinstveni telefonski upitnik za otkrivanje RA i SPA u populaciji. Upitnik je testiran u Francuskoj na 230 osoba obolelih od RA, 175 osoba obolelih od SPA i 195 kontrola (osobe sa nezapaljenskim reumatskim bolestima). Validnost upitnika je potvrđena i predloženo je njegovo korišćenje u multicentričnoj studiji prevalencije RA i SPA u Evropi. Upitnik je preveden na engleski jezik uz odgovarajuću proceduru transkulturne adaptacije i poslat drugim evropskim zemljama, uključujući i našu, koje su prihvatile učešće u studiji. Prevod upitnika na srpski jezik urađen je, takođe, po principima prevođenja uz transkulturnu adaptaciju. Najpre su upitnik preveli na srpski jezik jedan lekar i osoba kojoj ciljevi studije nisu poznati (antropolog), i to nezavisno jedan od drugog, a potom su prevod usaglasili. Profesionalni prevodilac, koji nije imao uvid u englesku verziju upitnika, preveo je upitnik sa srpskog na engleski jezik. Engleski prevod srpske verzije upitnika upoređen je u Francuskoj sa originalnom verzijom, pozitivno je ocenjen i data je saglasnost za njegovu primenu u našoj zemlji.

Ključne reči: upitnik, transkulturna adaptacija

Acta rheum Belgrad 2004; 34 (1-2): 9-17

Istraživanja prevalencije reumatoidnog artritisa (RA) i spondiloartropatija (SPA) do sada su obavljena u mnogim zemljama sveta, naročito u zemljama Zapadne Evrope i Severne Amerike (1). Međutim, rezultati tih ispitivanja nisu uporedivi zbog primene različitih klasifikacionih kriterijuma i različitih metoda istraživanja. Ideja o jedinstvenoj studiji istraživanja prevalencije RA i SPA u Evropi potiče iz Francuskog udruženja reumatologa, tačnije od prof. dr Francis Guillemin-a, koji je sa svojim saradnicima pripremio jedinstveni upitnik za određivanje prevalencije RA i SPA (2).

Da bi se sprovedo epidemiološko istraživanje prevalencije oboljenja čija je učestalost u populaciji mala, potrebno je obaviti ispitivanje velikog broja osoba. Ta ispitivanja su skupa, zahtevaju velika materijalna sredstva i veliki broj kadrova. Stoga se obično obavljaju anketiranja na osnovu kojih se prema dobijenim odgovorima izdvajaju osobe koje verovatno imaju oboljenje koje se traži, a zatim se kod njih rade dodatna ispitivanja radi potvrde dijagnoze bolesti.

FORMIRANJE FRANCUSKE VERZIJE TELEFONSKOG UPITNIKA I NJEGOVO TESTIRANJE

Francuski autori su sačinili upitnik sa 33 pitanja koja uključuju klasifikacione kriterijume za RA, odnosno SPA, kao i pitanja koja se odnose na simptome bolesti. Planirano je da se pitanja postavljaju telefonom jer više od 95% domaćinstava u Francuskoj ima telefonsku liniju, a anketiranje telefonom znatno je jeftinije od drugih načina anketiranja.

Da bi se utvrdilo da li su pitanja u upitniku odgovarajuća, odnosno da li mogu da izdvoje osobe sa RA ili SPA, izvršeno je testiranje upitnika. U procenu validnosti upitnika uključene su tri grupe pacijenata iz 10 univerzitetskih bolnica u Francuskoj: 230 osoba obolelih od RA, 175 osoba obolelih od SPA i 195 osoba obolelih od degenerativnih reumatskih oboljenja - kontrolna grupa (2). Ove grupe su formirane na osnovu kliničke dijagnoze potvrđene kliničkim i radiološkim nalazima i medicinskom dokumentacijom. Za pacijente sa RA i SPA bilo je potrebno da ispune "zlatni standard", tj. ACR kriterijume iz 1987. godine, odnosno ESSG kriterijume iz 1991. godine.

Rezultati ispitivanja su pokazali da je telefonski upitnik validan pa je predloženo njegovo korišćenje u multicentričnoj studiji prevalencije RA i SPA u Evropi koju organizuje EULAR (Evropska liga za borbu protiv reumatskih bolesti).

PREVOD I TRANSKULTURNA ADAPTACIJA ORIGINALNOG UPITNIKA

Originalni upitnik je napisan na francuskom jeziku, a potom preveden na engleski jezik uz transkulturnu adaptaciju. Engleske verzija originalnog upitnika i "zlatnog standarda" poslate su zemljama koje su prihvatile učešće u studiji, uključujući i našu zemlju. Da bi mogli da se koriste u svakoj od tih zemalja, upitnik i "zlatni standard" morali su da prođu kroz proces prevođenja i transkulturne adaptacije, ili samo proces transkulturne adaptacije, zavisno od toga koji je jezik u upotrebi u zemlji-učesnici (engleski ili neki drugi).

Ukoliko se uradi običan prevod upitnika i "zlatnog standarda", ili drugih sličnih obrazaca, velike su šanse da oni budu neupotrebljivi, pre svega zbog jezičkih i kulturoloških razlika (3). Zbog toga je u poslednjih 15 godina razvijen tzv. proces transkulturne adaptacije.

Prve publikacije o transkulturnoj adaptaciji odnose se na polje fiziologije i sociologije. Na primer, General Health Questionnaire preveden je, uz transkulturnu adaptaciju, na najmanje 36 jezika (4), a State Trait Anxiety Inventory na najmanje 21 jezik (5). Mada se ovi radovi uglavnom odnose na mentalno zdravlje, njihov značaj je u metodološkom pristupu prevođenju, koji je tom prilikom ustanovljen u cilju prevazilaženja nejednakosti koje se javljaju pri običnom prevođenju.

Sistem transkulturne adaptacije u reumatologiji razradio je F. Guillemine 1993. godine, i a zasniva se na dotadašnjim kako teorijskim tako i empirijskim iskustvima nađenim u literaturi (tom prilikom pregledano je ukupno 712 referenci iz ove oblasti) (6).

Od tada je u svetu vršeno više transkulturnih adaptacija različitih upitnika za potrebe internacionalnih multicentričnih istraživanja (HRQOL, CHAQ, CHQ, BASFI, DFI) (7-11).

Transkulturna adaptacija se mora jasno razlikovati od transkulturnog poređenja, s obzirom da su u pitanju dva različita procesa (12). Proces transkulturne adaptacije odnosi se na merenje istog fenomena u različitim kulturama. Transkulturno poređenje se odnosi na komparativne studije određenog fenomena u različitim kulturama, i ima za cilj da utvrdi razlike koje su prisutne i karakteristične za date kulture.

Ukoliko su u pitanju zemlje u kojima se govori sličnim ili istim jezikom (na primer: britanski i američki engleski), takođe je potrebno izvršiti transkulturnu adaptaciju, jer su to dve različite kulture iako koriste sličan jezik (12, 13). U većini slučajeva potrebna je adaptacija u različitim zemljama koje imaju i različitu kulturu i različit govorni jezik.

Proces transkulturne adaptacije se, prema postavkama F. Guillemine, odvija u sledećim fazama:

1. prvi prevod
2. povratni prevod od strane kvalifikovanih osoba

3. upoređivanje originala i povratnog prevoda

1. Prvi prevod

Rade se dva nezavisna prevoda od strane dve različite osobe. Kvalitet je bolji ukoliko prevod rade dva tima, jer su pojedinci skloni sopstvenim interpretacijama teksta.

Prevodioci treba da su različitog zanimanja i pola, da dobro poznaju engleski jezik i jedan od njih treba da je upućen u ciljeve istraživanja, a drugi ne. Prisustvo prevodioca koji je upućen u ciljeve istraživanja neophodno je zbog dobijanja pouzdane radne verzije teksta, dok prevodilac koji nije upućen u ciljeve istraživanja može biti koristan u izdvajanju mogućih neočekivanih značenja originalnog teksta. Maternji jezik ovih osoba mora biti jezik na koji se prevodi. Oni su usmereni da prevod treba da bude takav da ga može razumeti dete starosti 10-12 godina, da upotrebljavaju kratke rečenice sa što je moguće jednostavnijim ključnim rečima, da koriste aktiv umesto pasiva, pre imenice nego zamenice, pre specifične nego opšte izraze, pri čemu treba izbegavati metafore i narodne izraze, priloge (gde, kada), rečenice koje sadrže dva različita glagola koji sugerišu dve radnje. Obavljenom individualnom prevodenju sledi usaglašavanje radi postizanja dogovora-konsenzusa u stvaranju jedinstvenog prevoda, odnosno prevazilaženja razlika koje postoje u svakom pojedinačnom prevodu. U usaglašavanju učestvuje i treća osoba, neko od članova istraživačkog tima. Na taj način se dobija PRVA JEDINSTVENA VERZIJA PREVODA upitnika.

U našem istraživanju prvi prevod sa engleskog na srpski jezik su uradili jedan lekar i jedan etnolog.

U usaglašavanju prevoda učestvovala su oba prevodioca i osoba koja nije učestvovala u prevodenju, ali je učesnik istraživanja.

2. Povratni prevod

Povratni prevod se vrši sa maternjeg jezika na engleski jezik. Ni jedna od osoba koja je uradila prvi prevod ne može biti povratni prevodilac. Povratni prevodilac je bolje kvalifikovan nego prvi prevodioci, njegov prvi jezik je engleski, a takođe dobro poznaje idiome i

forme svakodnevnog, govornog jezika sa koga prevodi. On nije upućen u nameru i koncepte istraživanja, nije video originalni tekst na engleskom jeziku i stoga se njegovim povratnim prevodom otkrivaju moguća neočekivana značenja i interpretacije prvog prevoda.

U našem istraživanju povratni prevod sa srpskog na engleski jezik je uradio profesionalni prevodilac.

3. Poređenje originala i povratnog prevoda

Cilj ove faze je da utvrdi da li su prevedeni obrasci i prateći materijal (uputstva) relevantni u odnosu na original.

Poređenje originala i povratnog prevoda radi grupa - komitet, koju bi trebalo da čine eksperti za istraživanu oblast koji su upoznati sa čitavom procedurom i koji će učestvovati u daljem istraživanju. Poželjno je da u radu komiteta učestvuju i autori prevoda. Pri poređenju je bitno da se original i povratni prevod podjednako vrednuju, odnosno da se ni jednom ne daje prednost. Transkulturalna jednakost u izvornom i prevedenom dokumentu se utvrđuje poređenjem njihovih semantičkih, idiomatskih i konceptualnih jednakosti. Semantička jednakost podrazumeva jednakost u značenju reči, što se može iskomplikovati problemima sa rečnikom i gramatikom. Idiomatska jednakost podrazumeva pronalaženje ekvivalentnih izraza za narodne izraze, koji su u principu teško prevodivi, ili se ti delovi teksta moraju zameniti. Konceptualna jednakost se odnosi na konceptualnu validnost obrasca (upitnika) koji se ispituje, kao i na običaje u određenoj kulturi, jer se postizanjem semantičke jednakosti može poremetiti koncept čitave studije. Na primer, rečenica "I have pain in my buttocks" se semantički savršeno prevodi na drugi jezik, ali može da ima sasvim drugačije konceptualno značenje (semantički "Boli me zadnjica" i konceptualno "Imam bol u sedalnom predelu"). Komitet modifikuje ili eliminiše irelevantne, neadekvatne ili dvosmislene izraze i zamenjuje ih novim, koji bolje odgovaraju kulturološkoj situaciji određene zemlje, ne menjajući pri tom opšti koncept pitanja. Ukoliko su razlike velike i ne mogu se korigovati, zahteva se ponavljanje procesa: prvi prevod - povratni prevod.

PRILOG I- DETECTION QUESTIONNAIRE (ENGLISH)

Name of interviewer : Area code :

Questionnaire n°: of contact sheet

Identification number

Good morning / afternoon / evening, my name is, and I am member of (body...). I am ringing you for a study that is intended to find out how frequent rheumatism is in your area, which you may have heard about in the press or on TV or radio. Your phone number was chosen at random. Would you agree to answering a few questions ? It will take just a few minutes.

To make sure that you are one of the people that we are to interview, I have to check a few points.

The number I called is in fact ? *quote the telephone number on the sheet, if wrong terminate the interview*

This is your main place of residence ? *ask to speak a member of the household, or terminate the interview if it is not the main residence*

I would like to select a person randomly in the household to ask him or her some questions on any pains in the joints he or she might have, so I would like to know :

A1 How many people live in your household including yourself ?

if only one, go to A3

A2 Can you give me their ages, and say whether they are male or female ?

	age	sex
1	<input type="text"/> <input type="text"/>	H... ☐ F... ☐
2	<input type="text"/> <input type="text"/>	H... ☐ F... ☐
3	<input type="text"/> <input type="text"/>	H... ☐ F... ☐
4	<input type="text"/> <input type="text"/>	H... ☐ F... ☐
5	<input type="text"/> <input type="text"/>	H... ☐ F... ☐
6	<input type="text"/> <input type="text"/>	H... ☐ F... ☐

I would like to interview the person whose **next** birthday is closest to today's date.

Yes, that is myself

note the first name and go to A3

If the person is not the one you are talking to

ask to speak to him/her

Repeat the introduction as given in A2bis below

If the person is not in

make an appointment, make a note of the first name

Note the first name of the person selected :

A2bis Good morning / afternoon / evening, my name is, and I am member of (body...). I am ringing you for a study that is intended to find out how frequent rheumatism is in your area, which you may have heard about in the press or on TV or radio. Your phone number was chosen at random. Would you agree to answering a few questions ? It will take just a few minutes.

A3 Are you a :

Man

Woman

A4 What is your date of birth ?

Month

Year

QUESTIONNAIRE

	YES	NO
Q1- Are you at present experiencing, or have you in the past experienced pains in your joints ?	☐	☐
Q2- Have you or have you had pain in your neck, your back or your buttocks ?	☐	☐
<i>If yes to Q1 or Q2 :</i>		
Q3 What was the diagnosis ?		

<i>Ask Q4 to 16 if yes to Q1 :</i> Q4 Are your joints swollen or have they been in the past ?	☐	☐
<i>Ask Q5 to Q9 if yes to Q4 :</i> Q5 Are or were your joints symmetrically affected, that is to say about the same on each side ?	☐	☐
Q6 Are or were your hands affected ?	☐	☐
Q7 Are or were your lower limbs affected (that is to say, your groin, your hip joint, your knees, your ankles or your feet ?	☐	☐
Q8 Are or were more than three joints affected ?	☐	☐
Q9 Has the pain lasted or did it last more than 6 weeks ?	☐	☐
Q10 Does or did the pain wake you ?	☐	☐
Q11 Are or were your joints stiff in the morning ?	☐	☐
<i>Ask Q12 if yes to Q11 :</i> Q12 For about how many minutes ? □□□		
Q13 Have you or have you had nodules under the skin on your elbows or hands ?	☐	☐
<i>Ask Q14 if yes to Q11 :</i> Q14 Have you had the rheumatoid factor test, sometimes called the latex test or the Waaler-Rose test ?	☐	☐
<i>Ask Q15 if yes to Q14 :</i> Q15 Do you know if it was positive ?	☐	☐
Q16 Have you had X-rays of your hands and wrists ?	☐	☐
<i>Ask Q17 to Q22 if yes to Q2 :</i> Now we are going to talk about your lumber, back or neck pain Q17 (if the person was born before 1955) Did your pains start before you were 45 ?	☐	☐
Q18 Did they start gradually ?	☐	☐
Q19 Do you have more pain when you exert yourself ?	☐	☐
Q20 Do you have or have you had a feeling of stiffness in the morning	☐	☐
<i>Ask Q21 if yes to Q20 :</i> Q21 On average, how long does or did this last in the morning ?	☐	☐
Q22 Has your pain lasted or did your pain last more than three weeks ?	☐	☐
<i>For all subjects :</i> Do you know if in your family, apart from yourself, there have been cases of	☐	☐
Q23 Spondylitis ?	☐	☐
Q24 Psoriasis ?	☐	☐
Q25 Uveitis ?	☐	☐
Q26 Reactive arthritis ?	☐	☐
Q27 Crohn's disease or ulcerative colitis ?	☐	☐
Have you yourself had :	☐	☐
Q28 Psoriasis ?	☐	☐
Q29 Diarrhoea that lasted a long time ?	☐	☐
Q30 Pain in your heel ?	☐	☐
Q31 Pain in your buttocks ?	☐	☐
Q32 Have you had X-rays of your back or pelvis ?	☐	☐
Q33 What treatment are you on for your problem ?	☐	☐

PRILOG I I - UPITNIK ZA OTKRIVANJE (SRPSKI)

Ime ispitivača Pozivni broj
 Upitnik broj za prosledjivanje
 Identifikacioni broj

Dobro jutro/ dan/ večer, moje ime je, i ja sam član (*grupe, tima...*). Zovem vas zbog naše namere da utvrdimo kolika je učestalost reumatizma u vašem mestu, o čemu ste mogli da čujete preko novina, televizije ili radija. Vaš broj telefona je slučajno izabran. Da li se slažete da odgovorite na nekoliko pitanja? To će trajati samo nekoliko minuta.

Da bih bio/bila siguran/a da ste upravo Vi jedna od osoba koju treba da anketiram, moram da proverim nekoliko stvari.

Broj koji sam pozvao/la je..... ? **navedite na ovom papiru broj telefona**, ukoliko je pogrešan prekinite razgovor.

Da li je ovo vaše stalno mesto stanovanja? **zatražite da razgovarate sa članom domaćinstva ili prekinite razgovor ako mu to nije glavno mesto stanovanja.**

Želeo/la bih da slučajno odaberem člana vašeg domaćinstva da mi/voj postavim neka pitanja o bolovima u zglobovima koja bi on/ona mogao/la da ima, pa bih želeo/la da znam:

A1 Koliko osoba živi u vašem domaćinstvu uključujući i vas?

Ako je samo 1, predjite na A3

A2 Možete li mi navesti njihovu starost i reći da li su muškog ili ženskog pola?

	Starost	pol
1	<input type="text"/>	M... ☐ Ž... ☐
2	<input type="text"/>	M... ☐ Ž... ☐
3	<input type="text"/>	M... ☐ Ž... ☐
4	<input type="text"/>	M... ☐ Ž... ☐
5	<input type="text"/>	M... ☐ Ž... ☐
6	<input type="text"/>	M... ☐ Ž... ☐

Želeo/la bih da razgovaram sa osobom čiji je **sledeći** rođendan najbliži današnjem datumu

Da, to sam ja → Zapišite ime, i predjite na **A3**

Ako to nije osoba sa kojom razgovarate

→ zamolite da razgovarate sa njim/njom

Ponovite uvod kao što je niže dat u A2 bis

Ako osoba nije prisutna →

zakažite razgovor, zapišite njeno ime

Zapišite ime odabrane osobe

A2bis Dobro jutro, dan, večer, moje ime je, I ja sam član (*grupe, tima*). Zovem vas zbog naše namere da utvrdimo kolika je učestalost reumatizma u vašem mestu, o čemu ste mogli da čujete preko novina, televizije ili radija. Vaš broj telefona je slučajno izabran. Da li se slažete da odgovorite na nekoliko pitanja? To će trajati samo nekoliko minuta.

A3 Da li ste vi Muško Žensko

A4 Koji je datum vašeg rođenja?

Meseć Godina

UPITNIK

	DA	NE
P1- Da li sada imate, ili ste ranije imali bolove u zglobovima?	☐	☐
P2- Da li imate, ili ste imali, bolove u vratu, leđjima ili sedalnom predelu?	☐	☐
<i>Ako je odgovor na P1 ili P2 DA</i>		
P3 Kojja je bila dijagnoza?		
<i>Pitajte od P4 do P16 ako je odgovor na P1 DA</i>	☐	☐

P4 Da li su Vam sada otečeni zglobovi ili su oticali ranije?		
<i>Pitajte od P5 do P9 ako je odgovor na P4 DA</i>	☐	☐
P5 Da li su Vam sada ili su Vam ranije zahvaćeni simetrični zglobovi, tj. skoro isto zahvaćeni zglobovi na obe strane tela?		
P6 Da li su sada, ili su Vam bile zahvaćene ruke?	☐	☐
P7 Da li su sada, tj. da li su Vam bili zahvaćeni zglobovi nogu? To jest, prepone, kukovi, kolena, gležnjevi ili stopala?	☐	☐
P8 Da li su vam sada ili Vam je bilo zahvaćeno više od 3 zglobova?	☐	☐
P9 Da li bol traje, ili je trajao duže od šest nedelja?	☐	☐
P10 Da li Vas bol budi, ili Vas je budio ranije?	☐	☐
P11 Da li imate, ili ste imali ukočenost u zglobovima ujutro?	☐	☐
<i>Pitajte P12 ako je odgovor na P11 DA</i>		
P12 Otprilike, koliko minuta? [] [] []		
P13 Da li imate, ili ste imali čvoriće pod kožom laktova ili šaka?	☐	☐
<i>Pitajte P14 ako je odgovor na P11 DA</i>	☐	☐
P14 Da li Vam je radjen test na reumatoidni faktor, koji se ponekad naziva i Latex test, tj. Waaler- Rose test?		
<i>Pitajte P15 ako je odgovor na P14 DA</i>	☐	☐
P15 Zna li da li je bio pozitivan?		
P16 Da li su Vam radjeni rendgenski snimci šaka i ručnih zglobova?	☐	☐
<i>Pitajte od P17 do P22 ako je odgovor na P2 DA</i>	☐	☐
Sada ćemo da razgovaramo o Vašim bolovima u krstima, leđjima ili vratu		
P17 (Ako je osoba rođjena pre 1955.godine) Da li su bolovi počeli pre Vaše 45. godine?		
P18 Da li su počeli postepeno?	☐	☐
P19 Da li je bol jači kada se naprežete?	☐	☐
P20 Da li ujutro imate, ili ste imali osećaj ukočenosti?	☐	☐
<i>Pitajte P21 ako je odgovor na P20 DA:</i>	☐	☐
P21 Koliko dugo je, u proseku, trajao/traje tokom jutra?		
P22 Da li je taj bol trajao ili traje duže od tri nedelje?	☐	☐
<i>Za sve ispitanike :</i>		
Da li znate da je neko u Vašoj porodici, osim Vas, bolovao od :	☐	☐
P23 Spondilitisa ?		
P24 Psorijaze ?	☐	☐
P25 Uveitisa ?	☐	☐
P26 Reaktivnog artritisa ?	☐	☐
P27 Kronove bolesti ili ulceroznog kolitisa?	☐	☐
Da li ste Vi imali nekada:	☐	☐
P28 Psorijazu ?		
P29 Proliv koji je dugo trajao ?	☐	☐
P30 Bol u peti ?	☐	☐
P31 Bol u sedalnom predelu?	☐	☐
P32 Da li su Vam rendgenski snimari leđja ili karlica ?	☐	☐
P33 Kakvu terapiju imate zbog Vaših problema ?	☐	☐

U prilogu je data engleska i srpska verzija telefonskog upitnika. Engleska i srpska verzija "zlatnog standarda" nalaze se kod autora.

U našem istraživanju povratni prevod sa srpskog na engleski poslat je u koordinacioni centar u Francuskoj, autorima originalne verzije. Autori naših prevoda nisu bili u mogućnosti da učestvuju u procesu upoređivanja. Komitet je pozitivno ocenio povratni prevod i dao saglasnost za korišćenje srpske verzije upitnika i "zlatnog standarda".

ZAKLJUČAK

U ovom radu su korišćene smernice za proces transkulturne adaptacije koje je postavio F. Guillemin sa saradnicima (7), a koji je direktno vršio i nadzor nad njihovim sprovođenjem.

Upitnik i "zlatni standard", koji bi se u okviru multicentrične studije RA i SPA koristili u našoj populaciji, uspešno su prevedeni na srpski jezik uz transkulturnu adaptaciju.

Zbog kontroverznih mišljenja o validnosti i pouzdanosti upitnika ili sličnih obrazaca kod kojih je urađena transkulturna adaptacija, oni se pre korišćenja moraju testirati. Rezultati procene validnosti srpske verzije upitnika i "zlatnog standarda" biće prezentirani u posebnom radu (15).

Zahvaljujemo se profesionalnom prevodiocu za engleski jezik dipl. phill. Brankici Altarac-Manojlović, koja je volonterski prevela srpsku verziju telefonskog upitnika na engleski jezik.

LITERATURA

1. Silman A. J, Hochberg, Marc C. Epidemiology of the Rheumatic diseases Oxford University Press 2001; 31-120.
2. Guillemin F, Saraux A., Fardellone P et all. Detection of cases of inflammatory rheumatic disorders: performance of a telephone questionnaire designed for use by patient interviewers. *Ann Rheum Dis* 2003; 62: 957-963.
3. Berkanović E. The effect of inadequate language translation on Hispanics' responses to health surveys. *Am J Public Health* 1980; 70: 1273-276.
4. Goldberg D, Williams P. A user's Guide to the General Health Questionnaire. Windsor: NFER-NELSON, 1990: 32-50.
5. Spielberger CD, Sharma S. Cross-cultural measurement of anxiety. In: Spielberger CD, Diaz-Guerro R, Eds. *Cross-cultural anxiety*. Washington: Hemisphere Publ. Corp; 1976: 13-25.
6. Guillemin F, Bombardier C, Beaton D. Cross - cultural adaptation of health-related quality of life measures: literature review and proposed guidelines, *J Clin Epidemiol* 1993: 1417-1432.
7. Feinstein AR. The theory and evaluation of sensibility, Ed. *Clinometrics*. New Haven. Yale University Press 1987: 141-166.
8. Len C, Goldenberg J, Ferraz MB, Hilario M, Oliveira LM, Sacchetti S. Crosscultural realibility of the Childhood Health Assessment Questionnaire. *Rheumatol* 1994; 21: 2349-52.
9. Ruperto N, Ravelli A, Pistorio A, Malattia C, Cavuto S et all. Cross-cultural adaptation and psychometric evaluation of the Childhood Health Assessment Questionnaire (CHAQ) and the Child Health Questionnaire (CHQ) in 32 countries. Review of the general methodology, *Clin Exp Rheumatol* 2001; 19: S1-S9.
10. Cardiel M, Londono J, Gutierrez E, Pacheco-Tena C, Vasquez-Mellado R. Translation, cross-cultural adaptation, and validation of the Bath Ankylosing Spondylitis Functional Index (BASFI), the Bath Ankylosing Spondylitis Disease Activity (BASDAI) and the Dougados Functional Index (DFI) in a Spanish speaking population with spondyloarthropathies, *Clinical and Experimental Rheumatology* 2003; 21: 451-458.
11. Garrett S, Jenkinson T, Kennedy LG, Whitelock H, Gaisford P, Calin A. A new approach to defining disease status in ankylosing spondilitis: The Bath Ankylosing Spondilitis Disease Activity Index. *J. Rheumatol* 1994; 21: 2286-91.
12. Campos SS, Johnson TM. Cultural considerations In: Spilker B, Ed. *Quality of Life in Clinical Trials*. New York: Raven Press 1990: 163-170.
13. Hill J, Bird HA, Lawton CW, Wright V. The Arthritis Impact Measurement Scales: An anglicized version to assess the outcome of British patients with rheumatoid arthritis. *Br J. Rheumatol* 1990; 29: 193-196.
14. Kirwan JR, Reeback JS. Stanford Health Assessment Questionnaire modified to access disability in British patients with RA. *Br J. Rheumatol* 1986; 25: 206-209.
15. Zlatković-Švenda M, Stojanović R, Vlajinac H, Guillemin F. Procena validnosti telefonskog upitnika za populaciono istraživanje prevalencije reumatoidnog artritisa (multicentrična studija EULAR-a), *Acta rheum Belgrad* 2004; 34 (1-2); 18-25.

S U M M A R Y

¹*Clinical Rheumatology, Institute of Rheumatology, Belgrade, Yugoslavia*

²*Department of Ethnology and Anthropology, University of Philosophy, Belgrade*

³*Department of Clinical Epidemiology and Evaluation - University Hospital, Nancy, France*

**PREPARATION AND CROSS-CULTURAL ADAPTATION OF THE QUESTIONNAIRE
FOR EULAR PREVALENCE SURVEY OF RHEUMATOID ARTHRITIS AND
SPONDYLARTHROPATHY; SERBIAN VERSION**

MIRJANA ZLATKOVIĆ-ŠVENDA¹, ROKSANDA STOJANOVIĆ¹, MILOŠ MILENKOVIĆ²,
FRANCIS GUILLEMIN³

In spite of many prevalence studies of rheumatoid arthritis (RA) and spondyloarthropathies (SPA), there is still no sufficient record of RA and SPA prevalence in most of European countries. The existing results are not comparable because of different methods and different classification criteria used in investigations. The unique telephone Questionnaire (unique method, classification criteria and studied sample) has been designed in France in 2001. The Questionnaire was established by the Epidemiology section of the French Society of Rheumatology in France. It was pre-tested with 230 RA patients, 175 SPA patients and 195 controls (with non inflammatory musculoskeletal diseases). Validity of the Questionnaire has been approved. Then the Questionnaire was translated into English using a cross-cultural adaptation process and sent to European centers that have accepted participation in the study. Continuing RA and SPA prevalence survey process in our country, we have accepted to translate this English version to Serbian using recommendations for conducting translation with cross-cultural adaptation. The first translation was made separately, by a doctor and a person non aware of the study purpose (an anthropologist). Formulation of items was achieved by consensus. A professional, non aware of the English version, made translation from Serbian to English. The English translation of Serbian version of Questionnaire was sent to France to be compared with the original. It was accepted for prevalence investigation of RA and SPA in our country as a part of European epidemiological study to estimate the prevalence of RA and SPA across Europe.

Key words: *questionnaire, transcultural adaptation.*